650 anys de la Generalitat de Catalunya

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 01-05-2010

Aportacions del prestigiós historiador britànic Alan Ryder (1928-2008)

El proppassat 19 de desembre del 2009 se celebraven els 650 anys de la constitució de la Diputació del General, l'antecedent històric de l'actual Generalitat de Catalunya. En el marc d'aquesta efemèride, i després de la polèmica recent sobre la numeració dels reis d'Aragó al voltant de les notícies sobre la tomba intacta del rei Pere II, trobo avinent de recollir algunes de les aportacions del prestigiós historiador britànic Alan Ryder (1928-2008).

En el primer capítol del seu exhaustiu treball sobre el Regne de Nàpols a l'època del rei Alfons el Magnànim[1], el professor Ryder repassa "els antecedents italians i espanyols" (així és com s'intitula el primer apartat del llibre) per situar, tant a nivell històric com a nivell polític, el context del regnat que es disposa a estudiar. Diguem d'entrada que en aquesta obra la denominació dels territoris de la Confederació Catalana es fa sempre des de l'òptica aragonesa: quan s'ha de referir a la Confederació en general, utilitza sempre l'econòmic terme "Aragó" o l'oficialista "Corona d'Aragó", i la numeració d'Alfons el Magnànim és, per en Ryder, la d'Alfons V, és a dir, l'aragonesa en comptes de la catalana (el Magnànim és Alfons IV pels catalans), tal com reclamen els qui neguen el protagonisme i la preeminència del Principat en la puixança històrica de l'imperi mediterrani "aragonès". El professor Ryder, per tant, s'ajusta al cànon imperant d'historiador i s'allunya de les interpretacions interessades del passat en clau nacionalista catalana, de les quals sí que som i serem sospitosos, sempre, els qui tenim algun vincle amb Catalunya. La presentació que fa l'asèptic historiador britànic, aleshores, de la Confederació cap al segle XIV, és la següent:

"En aquells estats que composaven la Corona d'Aragó, la vida política era més constructiva i complexa que en la major part d'Europa. Aquesta vitalitat procedia en gran mesura del dominant principat català, d'on sortiren també la dinastia governant i l'impuls econòmic que establí l'imperi mediterrani. El ferro i els tèxtils catalans foren els fonaments que ho sustentaren. La prosperitat comercial catalana reforçà el poder d'una classe urbana de mercaders, la influència dels

quals en els afers públics fou més gran que la de la noblesa mateixa. Amb escasses excepcions, els nobles de la Corona d'Aragó mancaven de les grans hisendes agrícoles que van convertir als seus congèneres de Castella o del sud d'Itàlia en amos de l'Estat. La victòria d'En Jaume II sobre la Unió d'Aragó, el 1301, evità de seguida el perill que l'Estat aragonès es convertís en un instrument dels seus barons. En comptes d'això, una fructífera interacció entre la Corona i els mercaders patricis havia donat lloc al desenvolupament d'un sistema constitucional que contenia la noció de contracte entre governant i governat, d'un equilibri entre una efectivitat del govern i les llibertats dels súbdits. Així com en el regne italià les assemblees representatives foren producte de la voluntat reial, les Corts d'Aragó veieren com s'acreixia constantment la seva autoritat i independència. Reunions a intervals regulars, representació substantiva de les viles, control sobre els subsidis i la legislació en feren [de les Corts] els aliats indispensables de la Corona en els afers de govern"[2].

Aquest primer punt i apart del llarg paràgraf del professor Ryder acaba amb una nota complementària, la número 41 a peu de pàgina, que diu: "A principis del segle XV els juristes catalans havien elaborat una teoria completa d'un Estat constitucional i de monarquia limitada"[3]. I aleshores continua:

"De les Corts es derivà un altre organisme, guardià poderós de les llibertats, la Diputació. Integrada per representants de cadascun dels estats, la seva tasca específica fou administrar els impostos i, dels ingressos, pagar a la Corona els subsidis votats per les Corts; però, per damunt d'aquesta funció, tenia la de salvaguardar les lleis contra presumptes violacions per part dels servidors de la Corona, i als quals la Diputació podia sancionar amb efectivitat. La Diputació sorgí primer a Catalunya; a principis del segle XV, Aragó i València havien establert les seves pròpies institucions seguint el model català.

"En l'altre plateret de la balança es trobava una administració reial curosament ajustada a les necessitats d'un imperi escampat i heterogeni. Una Ordenança Reial promulgada per En Pere el Cerimoniós el 1344, i vigent fins al regnat d'en Ferran el Catòlic, detallà l'estructura de l'esmentada organització amb una exactitud que no troba cap paral·lel en l'Europa d'aquella època. El rei En Pere reorganitzà la casa reial en quatre departaments principals, controlats respectivament pels mayordomens, camarlenchs, canceller i mestre racional, en aquest ordre de preferència. Els mayordomens[4] eren els responsables de l'aprovisionament i la manutenció de la casa reial, i també tenien cura de l'establia reial, dels gossos de caça, i de les aus. La cura de la persona del rei, de la seva cambra i tot el seu contingut, a més de la supervisió dels secretaris reials i algutzirs, era a càrrec de dos camarlenchs[5]. El càrrec de canceller, que assumia la responsabilitat de tots els afers judicials presentats al rei, era reservat a un arquebisbe o bisbe amb el títol de doctor en lleis; en el consell reial, aquest personatge gaudí de preeminència en virtut de la seva facultat de dirigir les sessions. Un vicecanceller, que havia de tenir un doctorat en lleis, però no en dret sagrat, un prothonotari bregat en llatí, que guardava el segell i supervisava la redacció dels documents jurídics, dos algutzirs, dotze scrivans de manament, per a deures secretarials, cinc oydors, els quals entenien de súpliques i peticions, amb nombrosos funcionaris menors, completaven l'equip del canceller. Encara que la capella reial també era part de la seva jurisdicció, aviat fou supervisada pels abats de Santes Creus. El darrer, en ordre d'antiguitat, era el càrrec de mestre racional, la tasca del qual consistia a rebre i verificar els comptes de tots els oficials que recaptaven o desemborsaven fons reials. A les seves ordres hi havia el tresorer i l'scriva de racio que controlava les assignacions monetàries o de qualsevol mena rebudes pels membres de la casa reial"[6].

Després de remarcar que l'aparell de la casa reial d'Aragó transcendia l'àmbit domèstic i que la seva funció pública era l'únic nexe administratiu que sostenia units els estats que integraven la Corona, especifica que "cadascun d'aquests estats tenia les seves pròpies institucions, que funcionaven independentment les unes de les altres; només la persona del rei i els òrgans públics de la seva casa reial unien el conglomerat. Un govern imperial embrionari anà sorgint, així, de la casa reial d'Aragó, que posseïa un caràcter supraterritorial, cosa que féu relativament fàcil l'absorció del regne italià i la transferència de la seu de l'imperi a Nàpols"[7].

Per bé que és matèria sabuda, sovint s'obvia o s'amaga aquest entramat jurídic i legal d'origen català, veritable precedent dels sistemes parlamentaris democràtics vigents avui dia, fet que denota el grau de consideració que tenien els catalans de l'Edat Mitjana per la vida política. Però, és clar, si el patriciat urbà tenia interessos polítics, si a principis del segle XV "els juristes catalans havien elaborat una teoria completa d'un Estat constitucional i de monarquia limitada", i si l'organització de l'estructura política de la Confederació, vigent fins al regnat de Ferran el Catòlic, la impulsà un rei del Casal català que s'autoanomenava amb l'ordinal català (Pere III) i no pas l'aragonès (per a ells era Pedro IV), la conclusió és que ens trobem davant no només d'un Estat essencialment català altament avançat, "que no

troba cap paral·lel en l'Europa d'aquella època", sinó davant d'una nació capdavantera que té tots els condicionants d'organització i de vitalitat política, de puixança comercial, de dinamisme social i d'interessos culturals per acollir i fer-se ressò de l'esclat del Renaixement. En Rubió i Balaguer considera que "l'humanisme [a Catalunya] troba el seu primer suport entre els qui eren fonamentats en la pràctica de la redacció llatina i que professionalment la conreaven com a buròcrates i notaris. Ells difongueren un interès per les obres de certs noms d'autors clàssics entre els reis i els cercles seleccionats dels llecs, els quals també per altres camins i influències havien sentit despertar la curiositat de conèixer-les"[8].

Segons que assenyala el mateix Rubió, el primer que plantejà clarament la importància que tenien els secretaris i altres funcionaris de la cancelleria reial en la literatura catalana fou En Marçal Olivar, en les seves Notes entorn la influència de l'Ars dictandi sobre la prosa catalana de cancelleria de final del segle XIV (Homenatge a Rubió i Lluch, Barcelona, 1936, vol. III)[9]. A l'època d'En Rubió i Balaguer encara hi havia un epistolari llatí precisament a la Biblioteca Colombina, que En Rubió descriu com "un carteig retòric entre funcionaris de la cancelleria reial, el més important dels quals és Bartomeu Sirvent, personatge que actuà a la darreria del segle XIV, ciceronià, autor d'una crònica en llatí avui perduda. El 1935, per indicació meva, Manuel Cruells va estudiar-ne l'itinerari. Les dades que recollí, i que van des de 1387 a 1400, són encara inèdites"[10]. I continua: "El recull de Sevilla té un gran interès per a la història de l'humanisme a Catalunya, i la seva descoberta permet de plantejar sobre noves bases els seus orígens"[11].

A banda d'un possible avantpassat d'En Joan Miquel Sirvent, humanista i funcionari reial, i d'un importantíssim epistolari llatí entre funcionaris reials de la corona catalana conservat, simptomàticament, a la Biblioteca que aplegà En Ferran Colom, se'ns dibuixa de manera senzilla i clara el context cultural i humanístic a cavall dels segles XIV i XV que propiciarà la fornada d'escriptors excepcionals del Quatre-cents, preludi d'una fornada encara més fulgurant que s'estronca i desapareix inexplicablement al segle XVI a la mateixa època que neix —gairebé del no-res— el Siglo de Oro castellà. La literatura catalana s'enfonsa incomprensiblement al segle XVI, segons els manuals de literatura, però en el camp de l'humanisme jurídic, en canvi, el daltabaix no només no es produeix, sinó que té lloc l'eclosió natural que era digna dels precedents que hem anotat. El doctor Fernández Luzón en fa una plasmació sense embuts: "Des que les Corts del 1542 decidiren recopilar i sistematitzar periòdicament les sentències de l'Audiència, la literatura jurídica catalana s'anà enriquint, de manera que, a finals del segle XVI i durant el XVII, assolí una abundància i qualitat no superades. N'hi ha prou amb citar els noms de jurisconsults com Lluís de Peguera, Francesc Ferrer i Nogués, Joan Pere Fontanella, Josep Ramon, Acaci de Ripoll, Pere d'Amigant, Miquel de Cortiada, Joan Pau Xammar..."[12]. I arriba fins al punt d'afirmar que "l'alta valoració del dret de la pàtria contribuí a la cohesió identitària dels catalans, ja que el fet de posseir un dret diferent al dels altres súbdits de la Monarquia els permetia de reconèixer-se com a membres d'una mateixa comunitat política"[13]. És a dir, que l'estadi de riquesa i peculiaritat del dret català als segles XVI i XVII, manifestat com a fecunda conseqüència dels segles precedents, era de tal magnitud que feia que els catalans es percebessin com a diferents dels altres súbdits de la Monarquia. Tinc per a mi que també s'hi percebien per altres publicacions, per la proliferació d'una cultura i uns humanistes que constituïen l'elit cultural hegemònica a la península. Però com bé va assenyalar En Josep Guia, durant la instructiva conferència del 17 de desembre del 2009[14], sobre l'autoria del Tirant, l'Espill i la Vita Christi, els catalans teníem l'hegemonia, però no el domini. No és el mateix ser hegemònic que dominant. I el domini, des de la irrupció dels Trastàmara al tron català el 1412, passà a mans d'una monarquia, una noblesa i una jerarquia eclesiàstica que gravitaren essencialment cap a la castellanitat. Les centúries que separen el segle XV del present conformen la història de la pugna desigual entre dues nacionalitats, dos projectes d'Espanya: el projecte nacional castellà, dominant i excloent, dedicat en cos i ànima a eliminar la diferència i a apropiar-se del nom "Espanya" i de la història i la cultura catalanes, mentre maldava –i malda, encara!– per erosionar, dia a dia, any rere any, la vella hegemonia catalana; i el projecte nacional català, respectuós dels drets i les llibertats de la diferència, confederat i plural, reflectit i palès en les històriques avantguardes constitucionals i culturals que des de l'Institut Nova Història treballem per recuperar de l'oblit i la tergiversació de què han estat víctimes sota el jou implacable de Castella.

Catalunya és sinònim històric de llibertat, d'amor a la llibertat. L'any en què l'admirable Diputació del General instituïda per En Pere III celebra els seus 650 anys, el sistema de consultes per la Independència que la societat civil catalana ha impulsat torna a manifestar, davant de la Unió Europea i del món, la inestroncable voluntat històrica de la gent d'aquesta terra de ser lliure i pròspera, de poder decidir i regir lliurement i pacífica els nostres destins. Per molts anys.

Pep Mayolas

[1] ALAN RYDER, El Reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo, Edicions Alfons el Magnànim, Institució

Valenciana d'Estudis i Investigació, Estudios Universitarios-18, València, 1987, p. 8-37.

[2] A. RYDER, ob. cit., p. 28-29.

[3] Ídem, p. 29, nota 41.

[4] "Havien de ser nobles cavallers i eren tres en nombre: un d'Aragó, un de València o de Mallorca i un de Catalunya. La precedència entre ells estava determinada per l'Estat en què residia el rei", p. 29, nota 43.

[5] "Dos cavallers que exercien jurisdicció civil i criminal sobre les cases reials del rei i de la reina", p. 29, nota 44.

[6] A. RYDER, ob. cit., p. 29-30.

[7] A. RYDER, ob. cit., p. 30.

[8] JORDI RUBIÓ i BALAGUER, Humanisme i Renaixement, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990, p. 33.

[9] J. RUBIÓ i BALAGUER, ob. cit., p. 32, i nota 5.

[10] Ídem, p. 32, nota 6.

[11] Ídem, p. 33.

[12] ANTONIO FERNÁNDEZ LUZÓN, La Universidad de Barcelona en el siglo XVI, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2005, p. 167.

[13] Ídem, p. 169.

[14] JOSEP GUIA, Autoria del Tirant, l'Espill i la Vita Christi, conferència pronunciada al Centre Comarcal Lleidatà de Barcelona, organitzada per l'Institut Nova Història, 17 de desembre del 2009.